

A LEGRÉGIBB HUSZITA HADISZABÁLYZAT

Dr. Josef Macek, egy. docens, államdíjas, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelező tagja

A huszita forradalmi mozgalom távolról sem kimerített probléma. Mennél mélyebben hatolunk bele „isten harcosai“ küzdelmének valóságos, történetileg hű lényegébe, annál szélesebb, világosabb kép bontakozik ki előttünk.

A huszita hadművészet már Palacký idejében egyike volt a polgári történetírást foglalkoztató alapvető kérdéseknek. H. Tomannak „A huszita hadművészet Žižka és Prokop idejében“ (Prága, 1898) c. alapvető munkája lényegében a huszita forradalmi hadsereg értékes rajza és emléke még ma is. Bár Toman a történelem idealista felfogásából indult ki, mégis kiemelte a husziták demokratikus és haladó harcát, megmutatta forró, hazafias álláspontjukat. De már abban az időben is Toman művének ép e vonásaival fordultak szembe. A hivatalos polgári történetírás fóruma, a Český Časopis Historický szerkesztői megjegyzésében azt írta, hogy Toman munkájának értékelése „részletes kritika feladata lenne, amely majdnem ugyanannyi munkát igényelne, mint magának a műnek elkészítése.“¹ Ezzel juttatta kifejezésre, hogy Toman munkájának haladó vonásaival egyáltalán nem ért egyet, s ez a véleménykülönbség később Toman életművének folytonos és fokozott elítélésében csúcsondott ki Pekařnak Žižkáról írott könyvében.²

A legfőbb tézisek egyike, amellyel a reakciós polgári történészek a huszita tradíciót támadták, ép a huszita harc kérdése volt. Népünknek úgy kellett bemutatni a huszitizmust, mint valami véres foltot, a huszita harcosokat úgy kellett ábrázolni, mint veszett szörnyeket, akik nem alkalmazkodtak semmiféle határozott társadalmi-politikai programhoz, hanem csak durva pusztítási, vérontási szenvedélyükhöz. Ha volt valami észszerű a huszita harcban, azt a külföldi hatás javára írták.

Elsősorban Žižka hadiszabályzata ellen és általában a huszita harcoszat alapelvei ellen hoztak fel kifogásokat. A Žižka-féle szabályzat keletkezésének kérdése megoldásánál, ebben látták a harcoló husziták szervezett álláspontjának első megnyilvánulását. H. Toman eredményével szemben Pekař azt igyekezett bizonygatni, hogy Žižka hadiszabály-

¹ ČCH [Český Časopis Historický] IV, 1898, 425. o.

² V. ö. pl. Žižka a jeho doba [Žižka és kora] II. 188. és köv. o.

zatának mintáját a birodalmi szabályzatban, vagy Vencel király, vagy Zsigmond hadiszabályzatában kell keresni.³ De még maga Toman sem tudott mit kezdeni Žižka hadiszabályzatával és a huszita harc alapelveivel. Az idealista összehasonlító módszertől vezetette azt hitte, hogy a huszita hadiszabályzat és különösen a Žižka-féle hadiszabályzat mintája a későrómai klasszikus hadászati írónak, Flavius Vegetius Renatusnak írásaiban keresendő (i. u. 4. század).⁴

Mindezek a részletek mintegy abból a természetes feltételezésből indultak ki, hogy a Žižka-féle hadiszabályzat előtt a huszitáknak nem volt semmiféle összefoglaló hadiszabályzatuk. H. Toman, aki a legtöbbet foglalkozott ezzel a kérdéssel, csak a Bzdinka-féle hadiszabályzat töredékeiről tudott az 1421 körüli időből⁵ és helyesen sorolta be az „Akik isten harcosai...”⁶ c. harci dalt, mint olyant, mely dióhéjban maga a huszita hadiszabályzat.⁶ Ezen a két töredéken kívül azonban a huszita háborúk történetével foglalkozó eddigi kutatók nem találtak olyan huszita hadiszabályzatot, amely bizonyíthatóan régebbi időből származott volna, mint a Žižka-féle. Ezt az álláspontot védte R. Urbánek, a Žižka korabeli huszita harcról szóló legutolsó tanulmányában is.⁷ A legrégebbi huszita hadiszabályzat kérdése tehát alapvető probléma a huszita háborúk szempontjából és szorosan összefügg a huszita forradalmi mozgalmak alapvető értékelésével. Ha u. i. nincsen a hadiszabályzatnak régebbi fogalmazása, mint a Žižka-féle, kiforrott hadiszabályzat, akkor mindig kézenfekvő az a benyomás, hogy a Žižka-féle szabályzat idegen példa — akár római, akár német — után készült s aszerint fogalmazta meg cikkeyleit.

Mindezek a felfogások azonban tarthatalanokká válnak ma, mert ismerjük a legrégebbi huszita hadiszabályzatot, és az egy valószínűleg táborita hadiszabályzat 1420-ból.

A táboriták chiliazmusának tanulmányozása közben részletesen kellett elemeznem a táborita chiliazmus forrásait és eközben rábukkantam a prágai egyetem ú. n. nyilatkozatára azokról a feltételekről, amelyek alapján a husziták harcolhattak. Ezt a címet F. M. Bartoš adta az érté-

³ Žižka II. 189. o.

⁴ Toman i. m. 3. o.

⁵ FRB [Fontes Rerum Bohemicarum] V. 514. o. (Březova-i Lőrinc).

⁶ H. Toman i. m. 14. s. köv. o. Z. Nejedlý: Dějiny husitského zpěvu za válek husitských [A huszita ének története a huszita háborúk alatt] (Prága, 1913) 265. s. köv. o. megerősítette és kiegészítette ezt az álláspontot.

⁷ R. Urbánek: Žižka a husitské válečnictví [Žižka és a huszita hadművészet] (Žižkuv sborník [Žižka emlékkönyv], 1924) 20. s. köv. o. Elhagytam a Hodětín-féle hadiszabályzat időbeli besorolását, amely egy későbbi kéziratban 1413-ra van keltezve. Elfogadom Toman álláspontját (i. m. 18. o.) és Urbánekét (i. m. 35. o.), amelyhez Pekařnak is csatlakoznia kellett (Žižka II. 191. o.), hogy t. i. a Hodětín-féle szabályzat fiatalabb, mint a Žižka-féle. Goll ismételtén megpróbálta védeni két adalékában, melyet Toman „Husitské válečnictví“ [Huszita hadművészet]-ének kritikájához írt. ČCH 1899, 144. s. köv. o.

kes okmányoknak, amikor a chiliasmus forrásai között kiadta.⁸ A forrást magát már Z. Winter is ismerte, aki 1897-ben a „Prágai főiskolák történeté”-ről írt művében rövid tartalmát közölte.⁹ A táboriták történetének ez az értékes kincse napjainkig más, téves elnevezés alatt rejtőzött s így elkerülte a kutatók figyelmét. Feladatunk az, hogy eltávolítsuk róla a későbbi, ráarakódott részleteket, hogy megmutassuk, hogy valóban ebben található a legrégebb huszita hadiszabályzat. Ha ez a bizonyításunk sikerrel jár, akkor igen értékes adalékkal járunk hozzá a huszita korszak és általában az egész nemzet történetéhez. Bár nincs szó teljesen új, eddig ismeretlen forrás felfedezéséről, mégiscsak ez lesz egyike azoknak a forrásoknak, amellyel a dicsőséges huszita korszakról szóló ismeretünket a legbőségesebben gyarapíthatjuk.

Az ú. n. egyetemi nyilatkozat — amennyire én tudom — két változatban maradt fenn. A teljes szöveg a sušice-i múzeumnak Všeherd Kornél Viktor Knih devater kéziratában található.¹⁰ Az egész kézirat a 16. századból származik és az utolsó előtti oldalra, nagyjából a 16. század derekáról származó írással másolták le gondosan a mi dokumentumunkat. „Aki szabály szerint akar harcolni...” felirattal kezdődik és a következő, befejezés formájában írt melléklettel zárul: „Ez a harcról szóló kiadvány a prágai magiszterek és papok tanítása és közlése szerint készült.” Bartoš kiadása, mely az Archiv zeme České-ben (Cseh Országos Levéltár) lévő másolat után készült, néhány, lényegtelen apró hibától eltekintve, hiteles és gondos.

A második változat a Régi Évkönyvek ú. n. oseccký-féle kéziratának végéhez van csatolva, s ma a prágai Egyetemi könyvtárban őrzik.¹¹ A Régi Évkönyvek oseccký-féle kézírata a 16. században keletkezett, s azért értékes, mert néhány olyan iratot őrzött meg, amelyeket máshonnan nem ismerünk, s amelyeket a krónikaíró az 1426-i huszitákról szóló elbeszéléshöz csatolt.¹²

Az oseccký kézirat u. i. a huszita történet elbeszélését az 1426. évnél hirtelen bevégzi és befejezésként az 1419—1420. évi háború megindításának leírását toldja hozzá. Elmondja, hogy a Krížka-ra menő zarándoklaton hogyan fogadták el a négy artikulust és hogyan hozott állítólag az ördög a békés zarándokok soraira véres háborúkat. Már ebből a fogalmazásból is nyilvánvaló, hogy a Régi Évkönyvek írója itt cseh nyelvre fordítja Pelhřimova-i Biskupec Miklós táborita krónikájának egy

⁸ F. M. Bartoš: Do 4 pražských artykulů [A négy prágai artikulushoz] (Sbornik příspěvků k dějinám hl. m. Prahy [Tanulmányok Prága főváros történetéhez] V. 2. 580. s. köv. o.)

⁹ Z. Winter: Děje vysokých škol pražských od secessi cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409—1622) [A prágai főiskolák története az idegen népek kivonulásától a fehérhegyi ütközetig], Prága 1897. 11. o.

¹⁰ Köszönet illeti a sušice-i múzeum igazgatóját a kézirat kikölcsönzéséért a prágai Történelmi Intézetbe.

¹¹ Egyetemi Könyvtár Prága, jelzet: 95. sz. (osecký könyvtár). A régi Évkönyvekre vonatkozóan l. F. M. Bartoš bevezetését az „R” kézirat kiadásához [Šimek: Staré letopisy české (A cseh Régi Évkönyvek)] IV. s. köv. o.

¹² Az oseccký kéziratról a legrészletesebben Pekár írt, Zižka IV. 211. o., aki 4 okiratot is kiadott (212—218. o.).

részét, ahogy az első harcoknak pontosan ugyanezzel a magyarázatával találkoztunk.¹³ Ebbe, a nyilvánvalóan Biskupectől átvett elbeszélésbe van betoldva a harc megítélése: „Keresztyén harcot soha mások és máshol nem kezdhetnek, mint ahol és amikor az Uj Testamentum azt nekik megengedi...“ Ez a mondat és a további mondatok egyenes szövszerinti fordításai azoknak a hadvezetési alapelveknek, amelyekben — Biskupec szerint — a táborita papok a piska-i (1422), tábor-i (1424) és Klatovban (1424) tartott zsinatokban megegyeztek.¹⁴ A háború megítélése és a háború alapelvei Všeherd sušice-i kéziratából ismert dokumentummal fejeződnek be. Bevezeti ezt a következő felirat: „továbbá ebben a csatában a mesterek és papok tanítása és közlése adatott ki, hogy ha valaki ebbe a háborúba belépni, harcolni és rend szerint viselkedni kívánna, hogy ezeket a dolgokat megtartsa“ és következik a határozat eleje. A sušice-i kézirattal ellentétben azonban itt csak egy töredéke található meg forrásunknak, egészen az ötödik cikkelyig, ahol a mondat közepén az okmány egyszerre megszakad, s ezzel a Régi Évkönyvek osecský-féle kéziratának is vége.

A kutatók, akik forrásunkat eddig használták — elsősorban Z. Winter és F. M. Bartoš — abból a magától érthetődő gondolatból indultak ki, hogy ez az egyetemi magisztereknek 1420-ban tárgyalt döntése a háború kérdésében. Erre a megállapításra vezette őket mindenekelőtt az a sušice-i kézirathoz csatolt befejező rész, ahol kifejezetten a prágai egyetemi magiszterekről beszél az író. És ugyanezt a fogalmazást találjuk meg az osecský-féle kézirat bevezetésében is, ahol majdnem ugyanazokkal a szavakkal beszélnek a magisztereknek a háború kérdésében adott „tanításáról és közléséről“. Azt hiszem, sem az egyik, sem a másik megjegyzésre támaszkodni nem lehet, már csak azért sem, mert mindent egybevetve a kéziratok a 16. századból származnak — tehát mintegy 100 évvel későbbi időből, mint maga a forrás. A sušice-i kéziratban, megítélésem szerint, az iratot másoló, leíró személy toldalékáról, megjegyzéséről van szó. Erre vall mind a fogalmazás, mind a díszített, sorokba foglalt, a szöveg írásától eltérő írás. A Régi Évkönyvek osecský-kéziratának bevezetése még az előző elbeszélés kereteibe tartozik, mely egyenesen Biskupec krónikájának világos fordítása és inkább úgy fest, mintha a háborúról szóló magyarázat azokon a táborita zsinatokon keletkezett volna, amelyekről Biskupec az előszóban megemlékezik.¹⁵ Akár így, akár úgy áll a kérdés, bizonyos, hogy sem a sušice-i kézirat befejezése, sem az osecský kézirat bevezetése nem lehet irányadó az irat származása és szerzője tekintetében. Mindenekelőtt meg kell ismerkednünk az egyetemnek a háború kérdésében 1420-ban vallott és megbízhatóan ismert álláspontjával, el kell végeznünk forrásunk belső elemzését és annak

¹³ Vö. J. Macek: Tábor v husitském revolučním hnutí [Tábor a huszita forradalmi mozgalomban] I. (Prága 1952), 282. o.

¹⁴ K. Höfler: Geschichtsschreiben der husitischen Bewegung II. 483. o.

¹⁵ Höfler II. 482. o.

az egyetem álláspontjával való összehasonlítását. Csak azután adhatunk majd végleges választ forrásunk kérdésében.

Az 1419—1420. évek eseményeinek során kerültek szembe az egyetemi magiszterek azzal a kérdéssel, hogy szabad-e harcolni vagy nem és ha szabad, akkor milyen feltételek mellett. Prágában 1419 július 30-án robbantak ki a harcok, s IV. Vencel király halála után 1419 augusztus végén és novemberében újra fellángoltak.¹⁶ A prágai polgárság, amint megkaparintotta a kiűzött német patriciusok és főpapok vagyonát, nem volt hajlandó többé szóhoz engedni a forradalmi erőket. Ezért próbálták meg a prágai tanácsstagok hosszú időn át megegyezést keresni Zsigmonddal. Ezért nem haboztak a prágai polgárok, hogy szövetséget kössenek az ú. n. huszita, az egyházi vagyonra éhes nemességgel. 1420 tavaszáig a prágai tanácsstagok hallani sem akartak háborúról és harcról, mert 1419 júniusában, augusztusában és novemberében megismerték, mire képes a forradalmi szegény nép. Félték a Zsigmond király körül csoportosuló nemzetközi ellenforradalomtól, de félték saját legényeiktől, társaiktól, cselédeiktől és saját fajtájuk elszegényedett tagjaitól is. És csak természetes, hogy a nemesek, akik már-már a gazdag egyházi várak és majorkok urainak képzelték magukat, még élesebben léptek fel a forradalmár néppel szemben. Ilyen körülmények közt egészen magától érthetődő volt, hogy a polgárok és az ú. n. „kelyhes“ urak 1420 tavaszáig hosszasan halogatták a Zsigmond elleni harcot és abban az elképzelésben éltek, hogy végül mégis csak sikerülni fog a Zsigmond és a köztük fennálló „meg nem értést“ nyugalomban és békében megoldani.

Ha meg akarjuk érteni az egyetemi magisztereknek a háború kérdésében elfoglalt álláspontját, nem szabad szem előtt téveszteniünk, a prágai polgárság és a kelyhes nemesség érdekeit. Nemcsak azért, mert az egyetemi magiszterek akkoriban a valóságban feudális urak voltak, akik jobbágytelket tizedeivel rendelkeztek,¹⁷ hanem azért is, mert szorosan összekapcsolódtak a gazdag polgársággal és a kelyhes urakkal.¹⁸ Ezért nagyjából azt a politikai álláspontot foglalták el, amit a huszita nemesség és a tanácsurak, ami azt jelenti, hogy a háború kérdésében sohasem helyeselték a cseh nép forradalmi, fegyveres felkelését.

Teljesen világosan kitűnik az egyetemnek ez a forradalomellenes ál-

¹⁶ Az 1419—1420. évek forradalmi harcaira vö. J. Macek: Husitské revoluční hnutí [A huszita forradalmi mozgalom] (1952), 68., 72. s köv. o. és Tábor v husitském revolučním hnutí I (Prága 1952) 201. s köv. o. (az egész V. fejezet). Itt részletesebb indokolás a továbbiakhoz.

¹⁷ Tomek: Dějepis města Prahy [Prága város története] III. (Prága 1875), 277. o. említ a 14. században 9 jobbágytelket és házat a városban.

¹⁸ Tábor I, 225. o.; az egyetemi magiszterek kapcsolata a tanácsurakkal ki-világlik pl. Jakabnak Jičínhez 1420. február végén írt leveléből: „cur non scribis ad magistros et scabinos Pragenses“ (Quellen II. 60. o.).

laspontja egy ismeretlen nemesúrhoz, a háborúról írott leveléből.¹⁹ Az eddig ismeretlen nemesnek, aki az egyetemben megbízható tekintélyt látott, 1420 február 17-én a prágai magiszterek azt válaszolják, hogy a hívő keresztény nem fordulhat a „testi harc” segítségéhez, azaz a valóságos harchoz, a háborúhoz. Az egyetem a türelem és a béke útját ajánlja, mint amelyen Krisztus és az apostolok is jártak. Ezen az úton kell haladni a hívőknek is. Nem arról van szó, hogy a háborút teljesen elkerüljék, szabad harcolni, de csak egy sereg kikötés és feltétel mellett.²⁰ Először is csak a felsőbb hatóságnak („sublimioribus potestatibus”) van joga hadat vezetni, azaz a feudális uraknak. Az egyetemi magiszterek nem felejtették el bizonygatni, hogy csak azok, akiknek „minden lélek alávetve kell legyen” indíthatnak és vezethetnek hadat. És ha már megindult egy ilyen háború, akkor törődni kell néhány, állítólag az isteni törvényekből következő feltétellel. A háborúnak mindenekelőtt isten ügyéért kell folynia, helyes szándékkal, vallásos indokból és ki kell mutatni a harc szükségességét. A háború tartama alatt azoknak, akik a háborút vezetik, azaz az uralkodó osztályok tagjainak, tartózkodniuk kell a pusztítási vágytól és nem szabad bosszút állniok, uralkodniok. Csak ha mindezeket a feltételeket megtartották, szabad a nemeseknek az isteni törvény szerint harcot kezdeni és vezetni. Nyilvánvaló ebből, hogy az egyetemi magiszterek a háborúról vallott nézetüket teljesen a háború feudális felfogása szerint alakították ki. Az egyetemi magiszterek azonban nemcsak a háborút ítélték el, hanem élesen elítélőleg léptek fel mindenféle olyan gyülekezéssel szemben, amely katonai, forradalmi felkeléshez vezethetett. 1420 február végén Střibra-i Jakab magiszter írja Jičinnak, nem meri jóváhagyni, „hogy a köznép szükség esetén gyülekezzenek össze”.²¹ Ekkora volt az egyetem félelme és rémülete a harcoló csoportokkal szemben!

És alapjában véve ugyanezt az álláspontot foglalták el az egyetemi magiszterek azokban az írásokban, melyeket 1420. tavaszán a polgárság és nemesség előtt felmerülő harc és háború kérdésének szenteltek. Střibra-i Jakab pl. a „Noverint universi...” c. traktátusában²² egyene-

¹⁹ Kiadta F. M. Bartoš: Do čtyř artikulů, 577–80. o. Vö. a besorolásra vonatkozóan J. Macek: Tábor I. IV. K. melléklet; Hoch: Husité a válka [A husziták és a háború] (Česká mysl VIII, 1907. 139. o.) kimutatta, hogy az a három feltétel, amelyek körül a prágai egyetemi magiszterek fejtegetései is forognak, azaz a helyes ügy, a szükséges hatalom és a jószándék, Aquinói Tamástól vették át és már Wiclif is elfogadta őket.

²⁰ Teljesen azonos álláspont derül ki az egyetemi magisztereknek a rakovo-i chiliastikusok ellen írt leveléből, melyet 1420. január 22-ére datálnak (Höfler II. 835–6. o.; F. M. Bartoš: Do 4 artykulů 577. o.), ahol azt írják: „Insuper non concitatis fratres laicos ad arma carmalia et ad bella, ut quidam faciunt, quia periculum est, sed ad pacenciam moneatis.”

²¹ J. Goll: Quellen II, 59. o.: „Verum tamen simplicem populum in articulo necessitatis congregari in bono salutis et in Christo Jesu non audeo reprobare.”

²² J. Goll: Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder II (Prága 1882), 55–6. o. Vö. az irodalmat erre a traktátusra vonatkozóan J. Macek: Tábor v husitském revolučním hnutí I, IV. mell. 12. sz. A források világos tanúságával szemben F. M. Bartoš továbbra is azt a helytelen álláspontot vallja, hogy Jakab érdemeit szerzett a háború engedélyezése körül (JSH XXI, 1952. 86. o.).

sen az istenért folyó harc békés és türelmes útja mellett állt ki. Csak a „magasabb hatalom“ („sublimioribus potestatibus sive brachio seculari“) harcolhat anyagi eszközökkel, de az is csak azok mellett a feltételek mellett, melyeket az Újszövetség megállapít. Jakab igen élesen lép fel azokkal szemben, akik háborús szándékaikat az Ószövetségből vett idézetekkel támasztják alá „és arra szólítanak fel, hogy a népnek a Makkabeusok könyvét magyarázzák“. Ez egyenesen helytelen és káros, mert az Ószövetséget betetőzi az Újszövetség, megelőzi azt, tehát az Újszövetség a döntő tényező a kérdésben.

Alapjában véve ugyanezt az álláspontot vallja a „Bellandi materiam concernit infra scriptum“ traktátus,²³ amely ugyanúgy, mint az előzőleg említett írárok, 1420. tavaszán keletkezett, s valószínűleg Příbram János magiszter köréből származott. Annak, aki a háború útjára lép — a traktátus szerint — annak igazságos igénnyel, rendes megerősítéssel (természetesen megint „ex auctoritate principis“) és tiszta szándékkal kell rendelkeznie. Ezek nélkül a tulajdonoságok nélkül senki sem bocsájtkozhatik háborúba. A többi dokumentumokkal szemben Příbram traktátusában fokozottabban érvényesül a nemzeti érzés, amely a bekövetkező háborút a csehek és németek, a bel- és külföldiek közti harcnak igyekszik feltüntetni. Příbram ebben a kis írásában elment a legvégső határig, ameddig az egyetem magiszterei egyáltalán elmehettek. Ez volt az a korszak, amikor a Zsigmonddal való megbékélés reménye szertefoszlott, s amikor már világossá vált, hogy a polgároknak harcolniuk kell, ha nem akarnak belefulladni a keresztetek áradatába. Rá kell mutatnunk, hogy az egyetem a háborúhoz való hozzájárulást csak csűrészavarás után adta meg és csak védelmi háborúra gondolt. Semmiféle támadás a kizsákmányolók ellen, hanem csak a cseh haza védelme a betolakodók ellen — így fogták fel az egyetemi magiszterek az 1420-as hadieseményeket. A nép azonban megint csak nem igazodott az egyetem hozzájárulásához vagy ellentmondásához. Ha a kizsákmányoltak 1419-ben kezükbe vették a fegyvereket, akkor nem voltak hajlandók letenni azokat a keresztet támadás idején sem, és így egyszerre vezettek harcot a dolgozó nép érdekében s ugyanakkor hazafias harcot is a cseh haza megmentésére.

Egyébként az egyetemi magisztereknek ez az 1420-i mozgalmas események által kikényszerített visszavonulása, az egyetemnek a forradalmi harccal szemben elfoglalt elutasító álláspontja szempontjából nem jelentett semmit. Maga Příbram János magiszter évekkel utóbb visszaemlékezve a forradalom kitörésére a táboritákat tette felelőssé azért, hogy véres és pusztító háborút robbantottak ki. Az egyetemi magiszterek állítólag már akkor is ellene voltak olyan forradalmi harcoknak, mint amilyent a taborita chiliasmus hívei vezettek és ezért már akkor is vitába

²³ Goll i. m. 53—55. o. és J. Macek i. m. 13. sz.

szállottak velük. „Káros és hamis ürügyeket adának nekünk és másoknak, akik arra intették őket, hogy ilyen hallatlan borzalmakat ne prédikáljanak“ — dicsekszik Přibram ellenforradalmi tevékenységével és a háború teljes elítélésével.²⁴ Maga Přibram ítélte el a forradalmi háború kitérését az egyetemi magiszterek nevében és mint kis epizódot említi meg azt a korszakot, amikor arra kényszerítették, hogy elismerje a védelmi háború lehetőségét. Ezzel mutatott rá a legjobban, hogy az egyetem, félve a forradalmi tömegektől, teljesen elítélő álláspontot foglalt el a háború kérdésében, melynek legfőbb tényezője a nép volt. És nem foglal el más álláspontot a háború és a nép harca kérdésében Stříbra-i Jakab sem későbbi munkáiban. Szt. János jelenéseinek magyarázatában, melyet az 1421—1422 közti időre tehetünk,²⁵ Jakab néhányszor visszatér a harc és a háború kérdésére és mindig azt a nézetet vallja, hogy a lemondás, türelem, a lelki harc útja helyesebb, mint a valóságos harc.²⁶ Sőt, végül Jakab magiszter ebben a kérdésben odáig megy el, hogy azt ajánlja, inkább hagyjuk magunkat agyonveretni ellenségeinktől, mintsem fegyvert ragadni.²⁷ Ha Jakab nézeteit visszavetítjük abba a korba, amikor a fosztogató keresztések Csehországra zúdultak, abba a korba, amikor minden becsületes embernek kötelessége volt, hogy a huszita forradalom győzelméhez hozzájáruljon, amikor a forradalom és az egész ország megvédéséről volt szó, akkor Jakab behódoló és vértanúi álláspontját nem tekinthetjük egyébként a forradalmi nép elárulásánál, a cseh ügy elárulásánál.

Az egyetemnek a háború kérdésében elfoglalt, hitelesen megismert álláspontja alapján összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az egyetemi magiszterek nem értették egyet a nép forradalmi harcával, mert a forradalom kitérésétől megrémült gazdag polgárság és nemesség érdekeit védtek. Amikor az egyetemi magiszterek elítélték a „testi harcot“, azaz a háborút, akkor a városi és falusi nép *forradalmi* harcára gondoltak. Amennyiben 1420-ban az egyetem — legalább is részben — elismerte a háború lehetőségét, akkor elsősorban a feudális urak által Zsigmond ellen vezetett védelmi háborúra gondolt. De az egyetemi magiszterek nem leplezhették el legbensőbb vágyukat: inkább az ellenséggel kötött szegyenletjes béke, mint az ellenséggel folytatott véres háború.

Ha összehasonlítjuk az egyetemnek a huszita forradalom éveiben elfoglalt álláspontját a prágai egyetem ú. n. nyilatkozatának azokkal

²⁴ M. J. Přibram: Život kněží táborských [A taborita papok élete] (kiadta J. Macek: Ktož jsú boží bojovníci [Akik isten harcosai] 267. o.).

²⁵ Vö. F. Simek kiadását, Prága, 1932, ahol a X—XVII. oldalon megindokolja a keltezését. Új keltezéssel próbálkozott, de nem meggyőzően F. M. Bartoš JSH XXI, 1952. 88—89. o.

²⁶ Jakab eme nézetének több bizonyítékát gyűjtötte össze F. Simek a kiadás bevezetésében a LXIX—LXXIV. oldalon.

²⁷ Jakoubek ze Stříbra: Výklad na Zjevení sv. Jana [Magyarázat Szt. János jelenéseire] (kiadta Simek) 559. o., ahol ezek a gondolatok találhatóak: „nem egyezvén bele a háborúba, biztosabb utat kerestek“, vagy „Bár jobb volna meghalni!“ stb.

a feltételeivel, amelyek mellett a huszitáknak harcolniok szabad, akkor meg kell állapítanunk, hogy lényegében különbözik a hitelesen megállapított egyetemi alapelvektől.

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk, hogy az egész dokumentum nem beszél azokról a feltételekről, amelyek mellett *harcot lehet indítani*, hanem hallgatólagosan abból a feltételezésből indul ki, hogy *a háború már folyik és a hadiszabályokat* állapítja meg. Kiderül ez a bevezető mondatból: „Aki rend szerint akar harcolni, annak a következő dolgoktól kell őrizkednie“. Ez annyit tesz, hogy azok akik a rend szerint való háborút akarnak vezetni, azaz az isteni törvény szerinti, s ezért győzelmes háborút, azoknak nem szabad elkövetniök bizonyos vétségeket, melyek azután egyes pontokban vannak felsorolva.

Először is minden harcosnak őrizkednie kell az igazságtalanságtól. Hogy mi az igazságtalanság, azt a Deuteronomium XXIII, 9²⁸ és Joel előszavából — III, 9 — vett idézetek mutatják. Világos ezekből, hogy a harcosoknak elvileg nem szabad gonosz dolgokat elkövetni, azaz az isteni törvényt megszegni.

A második szabály még ebben az értelemben egészíti ki az első követelményt és megállapítja, hogy a harcosoknak őrizkedniök kell a gonosztságtól. És ismét az ószövetségi Királyok Könyve világítja meg, hogy egy harcos sem bosszulhatja meg gonoszul a rajta esett igazságtalanságot. Ezekből a szabályokból kiderül, hogy nem csak a személyi sérelmek jóvátételéről volt szó, hanem a harcosoknak magukat inkább a magassabbrendű igazság végrehajtóinak és emelkedettebb célok védelemzőinek kellett tekinteniök, nem pedig személyi célokénak.

Míg az előző két pont még valahogyan összefügghet az egyetem magyarázatával — bár itt sem találjuk meg a szokásos négy feltételt a rend szerint való háború folytatásához,²⁹ — a harmadik pont már egyáltalán nem hasonlítható össze semmivel, ami eddig az egyetemi magiszterek tollából íródott. Itt u. i. azt a szabályt állapítják meg, hogy félelemből nem szabad várost (vagy helyet?) átadni az ellenségnek. És ezt a jelentős hadicikkelyt megint csak az Ószövetségből vett idézetek támasztják alá. A végén indokolást kapcsoltak hozzá, hogy miért nem szabad senkinek semmiféle helyet átengednie az ellenségnek, hanem fegyverrel kezében kell megvédenie: „Mert azok, akik kilépnek a helyről, Istenet káromolják, a testvéreket megfélemlítik, az ellenséget erősítik.“³⁰ Ez a gondolat már egyáltalán nem hasonlítható össze az egyetemnek semmiféle hitelesen megismert álláspontjával. Az egyetemi magiszterek, ha végül is kényszerűségből hozzájárulásukat adták a háború vezetéséhez, a végén

²⁸ Az eredetiben a XXIII. fejezet; F. M. Bartoš a kiadásban, 580. o. tévesen XXII-t ad meg.

²⁹ Vö. pl. az egyetem levelét az ismeretlen nemeshez (kiadta F. M. Bartoš: Do 4 artykulů, 377—380. o.).

³⁰ Kiadta F. M. Bartoš, i. m. 581. o.

mégis hozzáfűzték, hogy megértés, nyugodt tárgyalás útja mindig a világosabb megoldása. Itt azonban egyenesen Isten kedveért tilos a város feladására, az ellenséggel való kiegyezésre, a védett területnek az ellenség részére történő önkéntes átadására gondolni. Ez azt jelenti hogy itt a harcok kiegészíthetetlen, alapvető és kompromisszumot nem ismerő harcra vezetik az ellenséggel szemben — és ilyen háborút az egyetem elvileg elutasított.

Nem kevésbé jelentős ebben a harmadik pontban a „testvér“ szó használata. Tudomásom szerint a hitelesen az egyetem által kiadott forrásokban sehol sem találhatjuk meg a „testvér“ kifejezést és még kevésbé azt a gyanút, hogy a „testvérek“ sorai között félelem üti fel a fejét, ha a városokban vagy a megerősített helyeken (talán így kell felfognunk a kétséges „miesto“ szót az eredetiben) nem fognak bátran, az ellenséggel való megalkuvás nélkül harcolni. Ha ezt az egész harmadik pontot a maga konkrét tartalmában fogjuk fel, akkor sehol sem találunk hasonlóságot az egyetem egyetlen mondatával sem.

A negyedik szabály meg egyenesen kizárja, hogy a szerző egyetemi magiszter lehetett volna. Felhívják benne a harcosokat, hogy őrizkedjenek az „ellenséges zsákmánytól, különösen addig, amíg a harcot be nem fejezték.“³¹ Első tekintetre ez a szabály úgy is magyarázható, mintha általában tilos lenne az ellenségen zsákmányt venni. De az ismételt hozzáfűzött öszövétségi idézetből kiderül, hogy a zsákmányt meg kell venni, amint kivívták a győzelmet. A huszita harcosoknak a makkabeusi Júdás harcoshoz kellett alkalmazkodniok: „Ne kívánjátok meg a ragadományt, mert még harc van előttünk. Gorgiás seregével együtt közel van hozzánk a hegyen, hanem álljatok most ellen és győzzétek le őket, azután bizvást zsákmányolhattok.“ (I. Makkabeusok könyve IV., 17—18.) Világos, hogy ez a követelmény abból a tényből eredt, hogy a harcok szétfuthatnának a zsákmány után és ezzel meggyengíthetnék a harcrendet. Ezért a sereg tagjait felszólítják, hogy az ellenség végső felörléséig harcoljanak és csak azután törődjenek a zsákmánnyal. Nyilvánvaló, hogy ennek az álláspontnak nem volt megfelelője az egyetem döntésében. Csak az alkothatta meg ezt, akinek már határozott tapasztalatai voltak a harcosokkal és akiknek fontos volt a győzelmes csapás biztosítása.

Ha eddig azt állapították meg, hogyan kell a katonáknak az ellenséges tulajdon zsákmányát megszerezni, a következő, ötödik pontban állást foglaltak a zsákmányolással kapcsolatban. A harcosoknak őrizkedniök kell, hogy „Isten és a vének parancsa ellenére semmit se titkoljanak el lopva az ellenséges zsákmányból“. Ez azt jelenti, hogy az egész harcot kollektív munkának tekintették és kollektívnek kellett

³¹ A sušice-i kézirat változatában „míg a harcot be nem fejezték“ van, de az oseký-félében a „míg“ szó előtt még ott található a „különösen“ (fol. 129).

lennie a zsákmányolásnak is. Az addigi feudális hadvezetés eiveivel szemben, amelyek abból a feltevésből indultak ki, hogy minden lovag többé-kevésbé önálló egység, itt a huszita harc kollektív szelleme nyilvánul meg. Nem az egyéni számláknak az ellenséggel szembeni ki-egyenlítéséről van szó, tehát nem lehet szó a zsákmány individuális biztosításáról sem. Ahogy a huszita nép kollektíven harcolt, úgy kollektíven kellett a zsákmányt is venni. Talán nem szükséges bizonyítgatnunk, hogy ezek az elvek is ellenkeznek az egyetemi magiszterek már eddig ismert álláspontjával.

A hatodik pont a sereg életmódjára vonatkozik. Minden huszita harcosnak tartózkodnia kell a mértéktelen evéstől, ivástól és lakmározástól. A befejezés egyben magyarázatot is ad arra, hogy miért kell a mértékletességnek ezeket a szabályait megtartani: a harcosok u. i. elmulasztják a prédikációkon való megjelenést, és az oltáriszentségnek két szín alatt történő magukhozvételét. Különösen felhívja ez a pont a figyelmet arra, hogy a bőjtöt meg kell tartani valahányszor azt az előljárók elrendelik, azaz mindenekelőtt egy számbelileg erősebb ellenféllel vívandó ütközet előtt. Ez az elv, amely ismét magasabb értelmet akar adni az egész harcnak, Sámuel könyvének magyarázatából született és a huszita harcosokat az őszövétségekkel hasonlítja össze.

A legforradalmibb és a leginkább kötelező erejű a következő két pont, amely egyenesen kizárja annak lehetőségét, hogy az egyetem legyen a szerzője és ahhoz a végső következményhez vezet, hogy ezek az elvek a forradalmi huszita sereg szükségletéből születtek. A hetedik pont felhívja a huszitákat, hogy ne fogadjanak be olyan személyeket, akik megbocsájtjánának a gazdagoknak és más bűnösöknek „testi előnyökért, származásuk, ismeretségük vagy rokonságuk miatt”. Mert amit ezek a gazdagabb osztályoknak megbocsájtjánának és könnyítenének, azért a szegényeken vehetnének bosszút. Hasonlókká válnának az őszövétségi Saul királyhoz, aki „azt, ami gyenge volt és szegény, szétszórta, ami erős volt és gazdag, megtartotta” és isten ezért megfosztotta a tróntól. Kétségtelen, hogy ez a cikkely egyenesen a seregben lévő feudális urak és gazdagok ellen irányul, és kifejezője a népnek a nemességgel szemben érzett bizalmatlanságának és gyűlöletének. Joggal állíthatták a sereg forradalmár vezérei, hogy az urak a forradalom legnagyobb veszedelmét jelentik. Ha sikerül a feudális uraknak behatolni a seregbe, magukhoz ragadni a vezetést, kialakítják kegyenceik körét és megbosszulják a forradalmi tanítást, félrevezetik a seregben harcoló népet. És ezekből a félelmekből született meg a felhívás, emlékeztetés, hogy hasonló esetekre ne kerüljön sor.

A nyolcadik cikkelyben felmerül az óvás azok ellen, akik csak saját dicsőségük miatt mennek háborúba. Megint elsősorban a nemeseket értik alattuk, akik „meg akarják tartani jó hírüket a nép előtt, ... hogy

hallgassanak az urakra“, és ezért állítólag beállnak a huszita csapatokba. Az ilyenek megszegik a fegyelmet, „különféleképpen úgy járnak-kelenek, s bárhova elvonulnak, hogy maguknak jó hírnevet szerezzenek és magukat mások felett állóknak tüntessék fel“. Isten — a makkabeusi könyvek tanítása szerint — az ilyen fennhéjázó embereket azzal büntette meg, hogy az ellenégnak kénye-kedvére kiszolgáltatta, akik ezrével verték őket agyon. Hogy semmi hasonló ne történjék a huszita seregben, őrizkedni kell az ilyen emberektől. Nem vitás, hogy ez a hetedik és nyolcadik pont a legélesebb ellentéte annak, amit az egyetem a háború kérdésében mondott vagy írt.

Végül a kilencedik pontban a szerző óvja a huszita harcosokat, hogy ne ártsanak mindenképpen, értelmetlenül, hanem kutassanak nincsen-e egy hívő lélek a hitetlenek között. Az ilyen hívőt ki kell szabadítani a hitetlenek kezéből és nem szabad nekik ártani, — és ismét az Ószövetségből hoz fel példát a szabályzat. És itt újra rá kell mutatni arra a jellegzetességre, hogy forradalmi, támadó harcról van szó. Következik ez abból a megjegyzésből, hogy ne ártsanak mindenkinek — ami egyben annyit jelent, hogy a forradalmi támadásnál a fegyvereket csak az ellenséggel kell szembefordítani. Másként nem magyarázható az ellenségnek okozott kár említése. Megjegyzésre méltó a „hívő“ kifejezés használata is. Már fentebb találkoztunk a „testvér“ kifejezéssel, amivel a sereg tagjait jelölték meg, akiknek ehhez a hadiszabályzathoz alkalmazkodniok kellett. Ezzel szorosan összefügg a hívő kifejezés is, ami megfelel ugyanennek a latin kifejezésnek („fideles“) a táborita prédikátorok chiliastikus kifejezőmódjában.³² Ha nem is akarjuk ezeket a kis azonos szavakat forrásunk szerzőjének megállapításánál felhasználni, mégis csak kiderül ezekből, hogy nem fogalmazhatták ezeket az egyetemi magiszterek.

Ugyanerre az eredményre jutunk a hadiszabályzat második részében, amelynek felirata „aki a világban jól és szerencsésen akar harcolni, annak a következő dolgokat kell megtartania.“ Míg az első kilenc cikkely az első részben összefoglalta mindazt, amitől őrizkedni kell, a második rész öt pontja fordítva, előírja azokat az irányelveket, amelyeket a harcosoknak képviselniök és védeniök kell.

Mindenekelőtt a harcosoknak engedelmeskedniök kell a parancsnoknak, az isteni törvények szerint kell viselkedniök és azokhoz kell igazodniok. Csak így válhatnak Isten seregévé, Isten harcosaivá, legyőzhetetlen hadsereggé. Ha a sereg minden tagja az isteni törvényekhez fog igazodni — ígérik nekik — hogy Isten ugyanolyan fényes győzelemhez segíti őket, mint az izraelbelieket: „Ha rendeléseim szerint jártok és parancsaimat megtartjátok és azokat megcselekszitek, úzóbe veszitek ellen-

³² Vö. pl. AČ [Archiv Český] III. 218—225. o., FRB V. 454. o., J. Döllinger: Beiträge zur Sektengeschichte Mittelalters II. 691—700. o.

seégeket és lehullanak előttetek. Öten közületek száz idegent űznek el és százan közületek tíezret.³³ Bár ezek a szavak csak az Ószövetség szavai voltak, mégis teljesen érthetően szóltak a legegyszerűbb harcoshoz, akik ezt a legmagabiztosabb ellenség feletti végső győzelem biztosítékaként fogták fel.

A másik irányelv, amelyhez a harcosoknak tartaniok kellett magukat, az istenbe és törvényeibe vetett hit szükségességét, mint új meg új sikerek előfeltételét tüntette fel. Higjjetek isten törvényeiben, higjjetek a prédikátoroknak, akik ezt veletek közlik, „higjjetek az ő prófétáinak és mindenben szerencsétek lesz.”³⁴

A harmadik cikkely már konkrétan megjelöli, hogyan kell a seregnek kifejezésre juttatnia, hogy „isten“ serege, hogyan kell, mint egy egésznek a maga számára istennél a győzelem biztosítékát megszerezni. A csata előtt isten harcosainak imádkozniok kell, úgy, ahogyan azt az ószövetségi győzelmes csapatok tették.

A negyedik pont, amelyet a seregnek meg kell tartania, átmenet az alapvető elvi kérdések és a gyakorlati harc szabályai között. „Negyedszer. Engedelmeskedniök kell a vezéreknek, vagy a csata tartamára kikiáltott vezetőnek.”³⁵ Érdekes tapasztalunk, hogy így biztosítják a sereg tagjainak engedelmisségét, a fegyelmet, melyről már a régebbi szabályzatokban is volt szó. Ha a sereg ellenállást akart tanúsítani a szakszerűen begyakorolt, feudális seregekkel szemben, akkor kiválóan fegyelmezettnek kellett lennie és minden egyes tagjának engedelmeskednie kellett a fölérendelt vezetőknek. Ezzel a vonással különösen szembetűnően találkozunk Trocnova-i Žižka Jánosnál, aki egyenesen híres volt vasfegyelméről és büntetéseiről.³⁶ Hiszen egy újonnan alakuló és szerveződő forradalmi néphadsereg győzelmes fellépésének elengedhetetlen előfeltétele ez, ha egy számbeliileg fölényben lévő, begyakorolt feudális hadsereggel áll szemben.

Fel kell továbbá hívni a figyelmet arra, hogy *kikiáltott* vezérekről és vezetőkről van szó, ami arra enged következtetni, hogy a szóbanforgó sereg maga választja vezéreit. Ez a megállapítás nemcsak arra jogosít fel, hogy újból elvessük azt a magyarázatot, mintha ez az egyetem nyilatkozata lenne, hanem közelebb visz bennünket annak a kérdésnek megoldásához, hogy ki a szerzője dokumentumunknak. Ha u. i. egyszerűen elesik annak lehetősége, hogy a szerző az egyetem, amely soha nem járult hozzá, nem is járulhatott hozzá ahhoz, hogy a nép válasszon magának „vezért vagy vezetőt”, akkor csak a huszita sereghez fordulhatunk, amelyről más oldalról tudjuk, hogy kapitányokat választott. És

³³ F. M. Bartoš kiadása, 582. o.

³⁴ Id. hely 582. o.

³⁵ Id. hely 582. o.

³⁶ Vö. a „Vaclav, Havel és Tábor“ c. versben. A régi cseh irodalom antológiája II. 293. o. „az ellenség pedig a testvérek közt hallgatott, amint Žižka testvér kemény fegyelmet adott.“ Hasonlóan a Žižka-féle fegyelméről és büntetéséről a Žižka-féle hadiszabályzatban (Ktož jsú boží bojovníci, 151. o.)

ez a sereg — amint még látni fogjuk — 1420-ban a táborita sereg és 1421-ben Prágában Želivský serege volt. Akár ez, akár az volt, — az egyetemnek semmi köze se lehetett ahhoz, hogy a harcosokat *választott* vezér iránti engedelmességre buzdítsa.

Még kevésbé fogalmazhatta meg az egyetem a hadiszabályzat utolsó pontját, hogy minden ellenséges zsákmányt egy csomóba kell összehordani és a vezéreknak kell szétosztani a harcosok között. Ez a gondolat, melyet néhány ószövetségi idézetből (többek közt a Makkabeusok könyvéből) vettek át, szorosan összefügg a megelőző tilalommal, hogy a zsákmányt ne titkolják el (vö. a hadiszabályzat első részének ötödik pontját). Az egész sereg érdekében folytatott kollektív harcot meg kell erősítenie a zsákmány kollektív elosztásának. Nem egyesek gazdagítása, hanem a megszerzett tulajdonból való közös részesedés volt a hadiszabályzat által megkívánt alapelv.

A hadiszabályzatot éppen ez, a zsákmány kollektív elosztását elrendelő pont zárja le. Azt hiszem, az elemzés befejezéseként megállapíthatjuk, hogy szinte valamennyi tétel elemzésénél kiderült, a szabályzat nem az egyetem és nem az egyetemi magiszterek munkája. Újra emlékeztetnem kell az egész szabályzat felfogására, különösen az első rész 4, 7 és 8; a második rész 4, 5 pontjaira, melyekből a legmeggyőzőbben derül ki, hogy az egyetem a bennük foglalt gondolatokkal nem azonosíthatta magát. Ha összehasonlítjuk a hadiszabályzatot mint egy egységes egészet az egyetem és az egyetemi magiszterek megnyilvánulásaival, ahogyan azokat fentebb felsoroltuk, — egy pillanatig sem maradhat bennünk kétség aziránt, hogy ellenkezőleg, mélységesen különböző álláspontokról van szó. Az egyik oldalon az egyetem féjelme és réműlete a forradalmi harcoktól, a háború teljes elvetése, a feudális urak által vezetett védelmi harc megengedhetőségének bonyolult feltételei. A másik oldalon a háború természetessége, sőt a választott kapitányok által vezetett támadó háborúé is, a háború, melyet kollektív munkának és isten törvényei megvalósításának tekintenek — ezek az alapvető eltérések a két forrás között.

Egyébként formai szempontból is megbízható indokokat találhatunk arra nézve, hogy a hadiszabályzat nem az egyetemről származott. Szándékosan mutattam rá a belső elemzésnél és magyarázatnál arra, hogy minden gondolatot egy vagy több, az ószövetségi szentírásból vett idézettel indokoltak meg. Nagyon jól tudjuk u. i., hogy az egyetemi magiszterek elvileg elítélték a prédikátoroknak azt a gyakorlatát, amely az ószövetségi prófétáknak csak harcos kifejezéseit kölcsönözte ki, s a népet harcra bűjtötte fel.³⁷ Egyenesen figyelmeztettek rá, hogy a forradalmár

³⁷ Pl. a „Noverint universi“ c. traktátusban (Goll: Quellen II. 55–6. o.) Vö. még a mi hadiszabályzatunk bevezetését az osecyký-kéziratban: „Keresztény harcosok sehol és soha máskor nem indíthatnak, mint csak ahol és amikor az Új Testamentum azt számukra megengedi.“ (Szerző kiemelése.)

prédikátorok helytelenül használják harcias kifejezéseik számára első-sorban a Makkabeusok könyvét. És a hadiszabályzatban nem egy gondolatot találunk, amely éppen erre az ószövetségi könyvre támaszkodik. (V. ö. az első rész 8, a második rész 5 cikkelyét.) Az ószövetségi könyvek használata tehát arra a végső következtetésre vezet bennünket, hogy a hadiszabályzat szerzője az egyetemi magiszterek ellenfele, ellensége volt.

Ha kizárjuk az egyetem szerzőségének lehetőségét, akkor az előtt a kérdés előtt állunk, hogy ki volt a hadiszabályzat valószínű szerzője, vagy inkább az előtt a kérdés előtt, melyik sereg részére szánták ezt a hadiszabályzatot.

Mint már említettem, sok érv szól amellett, hogy ez a forradalmi néphadsereg hadiszabályzata. Akár a teljesen világosan feudális-ellenes, forradalmi cikkelyeket, melyek a nemesség ellen küzdenek (v. ö. első rész 7. és 8. cikkelyét), akár a „testvér“ és „hivó“ szavak használatát, vagy a közös zsákmányolást és zsákmányelosztást, akár a folytonos *kizárólagosan* ószövetségi idézeteket nézzük, mindez azt bizonyítja, hogy ezzel a hadiszabályzattal a husziták forradalmi néphadseregét irányították, s hogy ez nem lehetett valamelyik huszita nemes serege, vagy a prágai, az urakkal rokonszenvező sereg, olyan kapitányoké, akiknek legfőbb ideológiai fóruma az egyetem kellett, hogy legyen.

Két lehetőség jöhet tekintetbe azoknak a forradalmi huszita pártoknak meghatározásánál, akik részére a mi hadiszabályzatunk kötelező lehetett: egyrészt Želivský hadserege, másrészt a táborita sereg. Ezekre a kérdésekre azonban csak akkor felelhetünk, ha elvileg megoldottuk azt a kérdést, hogy vajon meg lehet-e határozni hadiszabályzatunk keletkezésének korát és megállapítható-e annak mindenekelőtt a Žizka féle hadiszabályzathoz való viszonya.

Azt hiszem, hadiszabályzatunk 1420-ban keletkezett. Erre vall egyrészt a sušice-i kézirat bevezetése és befejezése, ahol megemlítik az egyetemi magisztereket, akik ép 1420 nyarán tartották meg vitájukat a háború megengedhetőségének kérdésében. Továbbá erre vall forrásunk besorolása az osecký kéziratban, Biskupecnek erről a vitáról szóló elbeszélésének közepébe. A mi dokumentumunk tehát a forradalmi hadsereg vezetőinek és prédikátorainak álláspontja, amellyel a vitában résztvettek. Ebben a hadiszabályzatban foglalták össze az egyetemi magiszterekkel szemben saját, a háborúról vallott elveiket és felfogásukat. Nem szükséges bizonygatnunk, hogy ez a magyarázat egyben azt a kérdést is megoldaná, hogy a zárómegjegyzésben miért van szó a prágai magiszterekről és papokról. Ennek a befejező megjegyzésnek az lett volna az értelme, hogy a hadiszabályzatot a prágai egyetemi magisztereknek a háború megengedhetőségének és a hadvezetésnek kérdésében folytatott vitájához adták ki.

Még biztosabb időbeli elhatárolást nyerhetünk azáltal, hogy a hadi-

szabályzatot Žižkának 1423-ból való hadiszabályzatával hasonlítjuk össze.³⁸ Forrásunknak a Žižka-féle hadiszabályzattal való összehasonlítása folyamán megállapíthatjuk, hogy három azonos cikkely található meg mindkét szabályzatban (ha nem is szó szerinti fogalmazásban): az elv, hogy a zsákmányból semmit sem szabad eltitkolni (Žižkánál a 7 cikkely, a mi szabályzatunkban az első rész 5 cikkelye), az a követelmény, hogy a csata előtt imádkozni kell (Žižka 4 cikkely, itt a második rész 4 cikkelye) és a zsákmány kollektív megvétele azáltal, hogy mindent egy csomóba hordanak össze (Žižka 7 cikkely, itt a második rész 5 cikkelyei).³⁹ Ezek a közös cikkelyek mutatják annak a két seregnek alapvetően közös tulajdonságait, amelyek részére a hadiszabályzatokat kiadták. Ezek a seregek összeforrtak abban a közös elhatározásban, hogy az ellenséget szétzúzzák, ezeket a seregeket a fontos, isteni célrét folyó harc tudata lelkesítette. De éppen mert a Žižka-féle hadiszabályzat cikkelyeinek többsége nem azonos a mi szabályzatunkéval, a különbözőség indokát egyedül abban kell keresnünk, hogy a mi szabályzatunk régibb, mint a Žižka-féle.

Mindenekelőtt erre a következtetésre indít bennünket, hogy hadiszabályzatunk a gondolatokat olyan általánosan és elvi jelleggel indokolja meg, hogy a háború későbbi folyamán már nem kellett külön további szabályokat felállítani. Pl. az első rész 3 cikkelye, mely előírja, hogy a harcosoknak félelemből nem szabad feladni a várost, — ez a cikkely csak *kezdőknek* volt példaképp odaállítható. Csak azokat, akik szinte az ábécéjét tanulták a harcnak, kellett felvilágosítani arról, hogy ne adják magukat alkúra az ellenséggel, ne vonuljanak ki megerősített helyekről és így ne sértsék a testvéreket. Ha a seregnek lett volna már valami haditapasztalata, nem kellett volna ezt az elvet indokolni.

Ettől eltekintve, úgy látszik, hogy ez a cikkely, mely óv az ellenséggel való egyezkedéstől és felszólít a megalkuvás nélküli harcra, a chiliastikus táborita prédikátorok kifejezéseinek nyomait mutatja, akik az irtalom nélküli, a megegyezés és halogatás nélküli háborúról beszéltek.⁴⁰ Příbram János magiszter a „Táborita papok életé”-ben kifejezetten elmondja, hogy a táborita papok „azt prédikálták és követelték, hogy semmiféle fegyverszünetet ne kössenek, velük tárgyalásba ne kezdjenek, ahogy az Irás mondja: Ne bocsájtkozz velük egyezkedésbe, ne is beszélj velük, s ezt azért, nehogy egymásután mindent kiirtsanak.”⁴¹

³⁸ Az 1423-i keltezésben az összes kutatók megegyeznek.

³⁹ Érdekes, hogy ez a cikkely az u. n. Sempacherbrief-ben is megtalálható, amely a svájci forradalmi hadsereg szabályzata (Toman: Husitské válečnictví 13. o.), ami azonban még nem jelenti azt, hogy a Sempacherbrief lett volna a példája a mi szabályzatunknak, hanem, a Sempacherbrief ugyanúgy, mint a Žižka-féle és a mi szabályzatunk bibliai példákából merített (Num. XXXI. 26, 27 és Deut. XX. 14 és Makkab. VIII. 27—8).

⁴⁰ Vö. AC III. 218. o. 2. és 3. cikkely; hasonló Příbram traktátusa Contra articulos Picardorum 29. és 27. pont. Březova-i Lőrinc (FRB V) 3. és 2. cikkely.

⁴¹ J. Macek: Ktož jsú boží bojovníci, 270. o.

Ha a mi hadiszabályzatunkban ez a gondolat sehol sem igazolható világosan, mégis tagadhatatlan bizonyos rokonság a chiliaztikus alapelvekkel. És ez a hadiszabályzatnak viszonylagosan korai keletkezését bizonyítaná.

További olyan alapvető jellegű cikkelyek, melyek ugyancsak egyedül a háború kezdetén voltak kiemelhetők, amellet a következtetés mellett szólnak, hogy hadiszabályzatunk régebbi mint a Žižka-féle. Így pl. az első rész 4. cikkelye kimondja azt az elvet, hogy zsákmányolni csak a harc győzelmes befejezése után lehet, hogy nem szabad megkivánni „az ellenség fosztogatását, míg a harc be nem fejeződött”.⁴² Ezt a vezérelvet ugyancsak nem találjuk meg a Žižka-féle hadiszabályzatban, bár részletesen tárgyalja meg a zsákmányt és annak felosztását. Žižka számára azonban 1423-ban ez a vezérelv olyan természetesnek tűnt, hogy nem volt szükséges külön helyet biztosítani számára. Azok számára azonban, akik csak akkor kezdtek harcolni, ez alapvető elv volt. Ha a sereg tagjai az első ellenséggel való összeütközésnél szétforgácsolódtak, fosztogatásra, zsákmány utáni vadászatra adták volna magukat, elkerülhetetlen lett volna a végleges vereség — így kellett fontolóra venniök a kérdést a forradalmi csapatokat hadrendbe állító kapitányoknak s ezért sorolták be ezt az elvet a hadiszabályzatba.⁴³

Az első rész 9. pontja hasonlóképpen azt jelzi, hogy a szabályzat a forradalmi harcok kezdetén keletkezett. Kifejezetten arról van benne szó, hogy a harcosoknak a hívőket keresniök kell a gonoszok közt és a hívőknek nem szabad ártaniok. Tekintet nélkül arra, hogy a „hívő” terminus megint a táborita chiliazmus kifejezéseire emlékeztet,⁴⁴ nem lehet ezt a cikkelyt másként felfogni és magyarázni, mint a háború megindításával kapcsolatban. Felesleges lett volna ezt a követelményt külön a harcosok lelkére kötni, mihelyt a táborok elhatárolták magukat. Aki nem csatlakozott a forradalmi csapatokhoz, ellenség volt, aki ellen a vezetők a csapatokat vezették. A hívők kiválasztása csak a forradalmi haderő hadbaindulásakor játszhatott szerepet.

Végül ugyanezen indokokkal vették fel a szabályzatba a második rész 4 cikkelyét, amely meghagyta a sereg tagjainak, hogy engedelmeskedjenek a vezetőknek. Ha ezt a cikkelyt összehasonlítjuk a Žižka-féle hadiszabályzat pontjaival, azt látjuk, hogy Žižka ebből, mint magától érthetődő valamiből indult ki, ezt az elvet bontotta fel részletes és konkrét előírásokra (a Žižka-féle hadiszabályzat 6. és 12. cikkelye). És amíg

⁴² F. M. Bartoš id. hely 581. o.

⁴³ Nem érdektelen, hogy ezzel a gondolattal a Sempacherbrief legrégebb változatában is találkozunk (Toman: Husitské válečnictví 3. o.), és rögtön az első helyen.

⁴⁴ Vö. ennek a tanulmánynak a 32. jegyzetét a 94. oldalon.

a mi hadiszabályzatunk a fegyelem és büntetés kérdésében elvi álláspontot tartalmaz, addig Žižka szabályzata már megállapítja az engedelmességi rangsort, a büntetés nagyságát és formáját.

És egészében véve Žižka szabályzata kiforrottabb, kidolgozottabb és már nagyobb haditapasztalatra támaszkodik. A mi hadiszabályzatunkban mintha csak Isten harcosainak legfontosabb iránytadó alapelvei lennének felvázolva, Žižka szabályzata viszont részletesebb, konkrétabb, pontosabb. Ezzel függ össze, hogy Žižka szabályzatából a chiliastikus nézetek utolsó nyomai is eltűntek, és főképpen az, hogy eltűnt a két élesen feudális-ellen irányzatú cikkely (első rész 7 és 8 cikkely). Žižka serege, melyben már fontos helyet foglalt el a polgárság és az egyszerű harcosok mellett a nemesség is, nem igazodhatott aszerint a szabályzat szerint, amely bizalmatlanságot táplált a nemességgel szemben és kifejezetten óvást emelt a nemeseknek a hadseregbe való felvétele ellen. Ilyen élesen feudális-ellenes szemléletet csak a forradalmi hadsereg fellépése idején, az 1420-ban lehetett kifejezésre juttatni.

Amint az nyilvánvaló, sok érv szól amellett, hogy a Žižka-féle szabályzat fiatalabb, mint a mi hadiszabályzatunk. A Žižka-féle és a mi szabályzatunk közt van bizonyos összefüggés. Žižka szabályzata konkrétan és részletesen kidolgozta a hadsereg igazgatásának és a hadvezetésnek szabályait, amelyeket a mi hadiszabályzatunk néhány pontja csupán elvileg vetett fel. Nem lehet azonban arról beszélni, hogy talán éppen a mi hadiszabályzatunk volt Žižka mintaképe.

Ezzel már megjelöltem szabályzatunk valószínű keletkezési idejét is. Azt hiszem, hogy a fentebb felsorolt érvek elegendőek ahhoz, hogy a hadiszabályzatot a Žižka-féle hadiszabályzat elé soroljuk be és összekapcsoljuk a forradalmi tömegek szervezett harcával, azaz 1420-ra tegyük.

Ha keletkezési időpontul az 1420. évet fogadjuk el — és ez valóban több, mint valószínű — akkor elesik az a lehetőség, hogy a szerző Želivský János legyen és, hogy az ő forradalmi csapatai igazodjanak ehhez a szabályzathoz. Ismert tény u. i., hogy Želivský 1421-ig állt a hadsereg élén, később Bzdinka-nak nevezett Vímecmilic-i Hvězda Jánossal együtt. Ennek az évnek tavaszán történt, hogy a prágai csapatok kivonultak Keletcsehországból, hogy békésen, de ha kell tűzzel vassal biztosítsák városi és nemesi szövetségeseiket. Ekkoriban Želivský János volt a prágai csapatok legjelentősebb embere, ha nem is mondhatjuk azt, hogy fővezére.⁴⁵ 1420-ban, a háború kezdetén a prágai sereg főkapitánya

⁴⁵ Březova-i Lőrinc (FRB V. 482. o.) Želivský-ről, mint „director exercitus”-ról beszél. Vö. az egész kivonulásról V. V. Tomek: Dějepis města Prahy IV. Prága, 1879. 144. o.; J. Macek: Husitské revoluční hnutí (Prága, 1952) 101. o

Lichtemburk-i Krušina Hynek volt, egyike a kelyhes urak vezetőinek.⁴⁶ Teljesen kizárt eset, hogy a mi hadiszabályzatunk, amelyben támadják a nemességet, és hadnépet arra intik, hogy ne higgyenek az uraknak és igyekezzenek őket a seregből kizárni, Krušina kapitánysága alatt keletkezett volna. Želivský János csak abban az esetben lehetett volna a szerző, hogyha a hadiszabályzat keletkezési ideje 1421-re mutatna, ami azonban a fentebb felsorolt érvek miatt, több mint valószínűtlen. Tehát a másik lehetőséghez kell fordulnunk és igyekeznünk kell megtalálni a hadiszabályzat kapcsolatait a huszita forradalmi hadsereg másik csoportjával, a táboritákkal. Legyen szabad előre is felhívni a figyelmet, hogy rögtön néhány olyan jelenségre bukkanunk, melyek arra engednek következtetni, hogy ez valóban a táborita sereg hadiszabályzata 1420-ból.

Ha a forrásnak, mint egységes egésznek jellegéből indulunk ki, mely éles ellentétben áll a huszita jobbszárny álláspontjával és a huszita bal-szárnyhoz tartozik, rögtön rámutathatunk néhány cikkelyre, melyek az ismeretes táborita nézetekkel függnek össze.

A harmadik cikkelyben a megerősített helyek megvédéséről szóló felhívást és az ellenségnek való megadásról, és a városnak megegyezéssel történő átadásáról szóló utasítást egyenesen Táborhegy várával hozhatjuk összefüggésbe. 1420-ban onnan a sereg nagyobbik része Prága segítségére vonult ki, egy másik része visszamaradt, hogy a forradalomnak ellenséges várakkal körülvett központját megvédje.⁴⁷ Teljesen érthető lenne tehát, hogy a táborita seregnek ebben az időben keletkező szabályzata megemlékezik Tábor védőiről, felhívja és búzditja őket annak az újonnan alapított városnak hősiességére, amellyel az egész délcehsországi forradalmi mozgalom további sorsa összeforrott. És tudjuk, hogy ez a felhívás nem maradt üres szó, hogy 1420 júniusában, amikor a táboriták Prága védelmében segítettek, Tábor védői valóban bátor védelmi harcot folytattak Rožmberk Ulrikkal szemben, aki a gyűlölt forradalmi erődöt földig le akarta rombolni.⁴⁸

Ebben a harmadik cikkelyben csendül fel a táboritáknak a harcosokra vonatkozó „testvér” kifejezése, ugyanúgy mint a kilencedik cikkelyben a „hívó”. Mindkét kifejezés egyenesen jellemző a forradalmár táborita csapatokra és az egész táborita pártra.

Ugyancsak a táborita seregre utal az „Isten és a vének parancsa ellen” szókapcsolás az 5. cikkelyben, különösen akkor, ha tudjuk, hogy a hadiszabályzat abból az előfeltételből indul ki, hogy a sereg vezetőit

⁴⁶ Főkapitány volt 1420. október 19-ig, amikor lemondott a főkapitányságról (FRB V. 449. o.). A hadiszabályzat keletkezése nem hozható kapcsolatba az 1420. jan. 4-i eseményekkel, amikor a prágai csapatok élére az Ujvárosban 4, az Óvárosban 4 kapitányt választottak (FRB V. 361. o.) már csak azért sem, mert ebben a csinyben az egyetemi magiszterek is közreműködtek („cum sacerdotibus et magistris calicis promouventibus communionem”).

⁴⁷ J. Macek: Husitské revoluční hnutí, 83. o.

⁴⁸ Březova-i Lőrinc (FRB V. 380. o.).

választották (a második rész 4 cikkelye: „a sereg által kikiáltott vezér vagy vezető”). Teljesen megbízható tudomásunk van arról, hogy 1420 áprilisában a Tábor hegyén álló várban a táboríták valóban négy kapitányt választottak, „akikre feltekintettek”.⁴⁹ Ezekre teljesen jól illett a hadiszabályzat minden egyes megjegyzése.

De Táborra mutat a hatodik cikkely is, teljes erkölcsi szigorával, felhívta a harcosok figyelmét az ellustulásnak az ellen a formája ellen, hogy a harcosok a lakomákon agyoneszik és agyonisszák magukat. Mintha már itt felvillanna az a gondolat, amelyre később — 1426. körül — Pelhřimova-i Biskupec Miklós hívta fel a figyelmet, aki a táboríták meggazdagodása és jóllakottsága ellen szólalt fel. Biskupec Miklós a harci morál süllyedésével kapcsolatban egyenesen a lakomák gazdagságára és az ott folyó ivászatra utalt.⁵⁰ A luxus és elpuhultság elleni harc ugyan közös vonása volt valamennyi huszita pártnak, de Táborban hallatták ellene a legélesebb hangokat. Annak a gondolatnak, hogy az erős ellenséggel szemben folytatandó csata előtt böjtölni kell, Táborban még 1434-ben is megtaláljuk az analógiáját. Ennek az évnek decemberében a táborita városok gyűlése összeült Táborban és Dube-i Rohač János vezetése alatt háborút határozott el a lipanyi győzők ellen. És ekkor, annak tudatában, hogy az ellenség erős, a táboríták megfogadták, hogy böjtölni fognak, hogy eképp biztosítsák az isteni segítséget az előttük álló küzdelemben a maguk számára.⁵¹

A 7 és 8 cikkely erősen feudálisellenes jellege és a hadseregben jelenlévő prédikátorokra utaló célzás (második rész 1 cikkely), ugyancsak arra a következtetésre mutat, hogy itt táborita hadiszabályzatról van szó. Végül nem szabad elfelednünk, hogy az osecký kéziratban az egész szabályzat Biskupec Miklós táborita krónikájának elbeszélésébe van beiktatva.

Azt hiszem, mindez elég érvt szolgálhat ahhoz, hogy a legvalószínűbb az 1420. évre és a táborita környezetbe való besorolás.

Egy ellenvetést azonban még meg kell cáfolnunk. A fenti magyarázatnak u. i. az lehetne az akadály, hogy bár Táborban ebben az esztendőben a szegénység és a chiliastikus prédikátorok uralkodtak, mégis a hadiszabályzatban a chiliastikus nézeteknek csak a nyomait találjuk meg. Ha azonban részletesebben mérlegeljük azt a helyzetet, amelyben a szabályzat valószínűleg keletkezett, láthatjuk, hogy ezt az ellenvetést könnyű megcáfolni.

A négy kapitány megválasztása után 1420. áprilisában a táborita sereg először Tábor környékén harcolt. Ezekben a harcokban utoljára

⁴⁹ Březova-i Lőrinc 362. o.: „electis ac erectis sibi quattuor capitaneis“.

⁵⁰ F. M. Bartoš ČSPSC [Časopis společností přátel starožitnosti českých] XXIX. 113. o.

⁵¹ J. Macek: Ktož jsú boží bojovníci 317. o.

találkozunk a sereg vezető képviselőinek chiliastikus beállítottságával. Csak ekkor hallunk arról, hogy a táborita sereg nem vett zsákmányt, hanem egyszerűen elpusztított mindent, ami csak a gyűlölt feudális urakhoz tartozott. Ilyen jellegű volt Sedlce kastély elpusztításának, védőivel, arany és ezüst kincseivel és ékszereivel együtt.⁵² És nem sokkal később Ráb várának elfoglalását is a forradalmi szegény nép hasonló megnyilvánulásai közt vitték véghez. Ennek az erős várnak a helyőrségét is agyonverték. Žižka János személyes fellépése csak a várúr, Krk János fiainak életét menthette meg. A vár elfoglalásakor bőséges volt a zsákmány, „Mely zsákmányt pénz, paripa és fegyver kivételével a táboriták a várból kihordák, egy csomóba rakák s elégeték...”⁵³ Annak, hogy a táboriták a zsákmányt megsemmisítették, ez az utolsó esete az elbeszélő forrásokban. A további harcok folyamán áttértek a kollektív zsákmányolásra, s az ellenséges zsákmány kollektív felosztására, valószínűleg úgy, ahogy azt a legrégebb táborita hadiszabályzat jelzi. Említésre méltó, hogy Březova-i Lőrinc, bár ellenséges érzületet táplált a táboritákkal és alapjában véve Žižkával szemben is, a Ráb váráért folyó harc leírásánál mégis megemlíti Žižka érdemeit, melyeket a fiatal nemesek életének megmentése körül szerzett. Ha a sereg csak a prédikátorok chiliastikus intelmeire hallgatott volna, ahogy azt pl. Čapek János hirdette, akkor Ráb úrnak fiai nem maradhattak volna életben.

Már a Rábért folyó harc idejében, azaz 1420. április végén is nyilvánvaló volt, hogy Žižka és a többi kapitány álláspontja az ellenség kiirtását illetően eltért néhány chiliastikus prédikátor álláspontjától. Žižkának ezt a Ráb ostrománál tanúsított magatartását összefüggésbe hozhatjuk a táboriták harcának teljes rajzával, amint azt a legrégebb táborita hadiszabályzat lefektette.

A táborita hadiszabályzat összeállításának célját és keletkezésének korát is az 1420. májusi helyzetben kell keresnünk. Április első felében Prága felhívást intézett egész Csehországhoz, segílyt kérve Zsigmond kereszties hadseregének fenyegető támadásával szemben.⁵⁴ Erre kezdtek gyülekezni a falvak és városok felfegyverzett csapatai a régebbi harcok folyamán kialakult központok körül. Tábor-ban a négy választott kapitány a prédikátorokkal együtt elfogadta a prágai felhívást és május elején a táborita csapatok útnak indultak Prága felé, ahová 1420 május 20-án érkeztek meg a prágai nép ünnepélyes fogadtatása közben.⁵⁵ A táborita hadiszabályzat keletkezése talán éppen a táborita csapatok prágai útjával függ össze, mert itt volt várható az első hatalmas összecsapás a nemzetközi reakció seregével. Azért dolgozták ki, hogy a harcok legfőbb feladatait megjelölje. A táborita harcosok már nem voltak

⁵² Březova-i Lőrinc (FRB V. 363. o.) valamikor 1420 április kezdetén.

⁵³ FRB V. 364. o.

⁵⁴ A felhívás AC III. 212—213. o.

⁵⁵ FRB V. 371. o.

kis, saját szakállukra a gyűlölt kizsákmányolókkal verekedő csoportok, hanem már nagy népi sereg voltak, amely a veszedelmes ellenféllel vívandó döntő ütközetre készült fel. De a hadiszabályzat nemcsak az újonnan megalakult sereg saját használatára volt szánva, hanem átadták azt a táborita kapitányoknak és az egyetemi magisztereknek is, mint a táboríták nézetét a háború kérdésének megoldásához. A táboríták nem voltak hajlandók arról beszélni, ami történt, azaz arról, hogy szabad-e harcolni, hanem kifejtették, hogyan képzelik maguknak a harcot, mitől őrizkednek harc közben és milyen alapelveket állítanak fel.

Ha így fogjuk fel a táborita hadiszabályzat keletkezését, akkor világossá válik előttünk, miért vannak benne eltűnőben a chiliizmus határsai. A szabályzatot mindenekelőtt a kapitányok (ezek kivétel nélkül elszegényedett lovagok voltak) és prédikátoraik határozták meg, akik ebben juttatták kifejezésre háborúról vallott nézeteiket, és benyújtották ezt az írást az egyetemnek; már ez is elegendő annak megértéséhez, hogy a táborita chiliizmusnak éppen a legforradalmibb, legélesebb elvein kellett szelidíteni.

Az egyetemi magiszterek nem mertek nyíltan és nyilvánosan fellépni az ellen a hadiszabályzat ellen. Akkoriban teljesen háttérbe szorították őket a cseh vidékekről való forradalmár csapatok, melyek Zelivský szegényeivel együtt teljesen uralták a fővárost. Ezen kívül a prágai erődítésekhez közeledett a kereszties sereg, mely kivétel nélkül minden huszítát hajlandó lett volna megsemmisíteni. Ezért nem is hallunk arról, hogy akkoriban a táborita felfogással szemben az egyetemi magiszterek közül valaki fellépett volna. A táborita dokumentum így került kapcsolatba az egyetemi magiszterek anyagával és száz év múltán a másolás során, a befejező megjegyzés miatt gépiesen az egyetem számlájának javára írták. De tisztázni kell az egyetemi magisztereket annak gyanújától, hogy ők határozták volna meg a népi sereg forradalmi harcának alapelveit és vissza kell adni a szerzőséget azoknak, akik a javaslatot kidolgozták — a táborítáknak. Ezt akartam megkísérlni ebben a kis tanulmányban.

Az 1420-ból való táborita hadiszabályzat később hamarosan megszűnt a sereg szükségletét szolgálni. Először az „Akik Isten harcosai...” dal lett dióhéjban hadiszabályzattá és segítette a táborita sereg tagjainak szerepük megértésében.⁵⁶ Prágában ezalatt szükségessé vált a hadiszabályzat megváltoztatása, amely most már az olyan főúri származású kapitányokat védte, mint amilyen Lichtemburk-i Krušina Hvnek volt.

⁵⁶ Így nevezte a Ktož jsú boží bojovníci dalt H. Toman: Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy (Prága, 1898) 15. o. Hasonlóképpen Z. Nejedlý: Dějiny husitského zpěvu 267. o. is. A dal kormeghatározásánál Toman véleményéhez tartom magamat, ő Bzdinka-féle 1421-i hadiszabályzat keletkezése előtti időre teszi. A Ktož jsú boží bojovníci dalnak a mi hadiszabályzatunkkal közös pontjai a 4, 5 és 6 (bár más fogalmazásban), és a második rész 3. pontja (a vezérek iránti engedelmesség).

Ezért hívta össze Želivský János a gyülekezetet 1421. október 19-én az Újvárosba, Na rybníčku Szt. István templomához és az összegyűlt néppel Vicemilic-i Hvezda Jánost választotta meg a prágai sereg főkapitányává. Valószínűleg ezzel egyidőben adták ki azt a hadiszabályzatot, melyből, sajnos, csak egy rendelkezést ismerünk, amely a hadseregben meglazult fegyelem ellen irányult.⁵⁷ A táborita seregnek, amikor állandó gyalogsereggé változott, pontos és részletesebb szabályzatra volt szüksége. 1423-ban Trocnova-i Žižka János a többi kapitánnyal és prédikátorral együtt összefoglalta az addigi haditapasztalatokat és lerakta alapjait annak a hadiszabályzatnak, mely mai napig is tanúbizonysága az Isten harcosainak soraiban uralkodó alapelveknek. Žižka hadiszabályzatának keletkezésénél tehát nem külföldi példa mechanikus kereséséről volt szó, hanem inkább az addigi haditapasztalatok kiaknázásáról és a régebbi hadiszabályzatokhoz való ragaszkodásról, s többek közt az 1420-i táborita hadiszabályzatban kifejtett elvekhez való ragaszkodásról is.

Ez tehát hozzátétőlegesen a legrégebb táborita hadiszabályzat helye a huszita szabályzatok sorozatában.

Ha befejezésül a teljes értékelés kérdéséhez fordulunk, akkor először is össze kell foglalnunk eddigi ismereteinket a legrégebb táborita hadiszabályzatról.

Kétségtelen, hogy az eddig az „egyetem nyilatkozata a háború kérdésében“ elnevezés alatt ismert dokumentumot nem az egyetemi magiszterek dolgozták ki. Ez az a hadiszabályzat, amelyhez a huszita forradalmi néphadsereg igazodott, amikor nagyobb méretű harcot kezdett a nép ellenségeivel. A belső elemzés után és a többi hadiszabályzattal, főképp pedig Žižkáéval történő összevetés után ítélve valószínű, hogy ez a legrégebb táborita hadiszabályzat, amelyet 1420. májusában a táborita kapitányok és prédikátorok állítottak össze, részben a sereg szükségletére, részben pedig mint a háború és harc feltételeiről folyó egyetemi vitához való hozzászólást.

Ezzel az eredménnyel a huszita forradalmi mozgalomról való ismereteink új, igen értékes forrással gazdagodnak. Tehát valóban a legrégebb huszita hadiszabályzatról van szó, mely lehetővé teszi, hogy az első forradalmi csapatok harcának értelmét és célját a huszita forradalom első időszakából ismerjük meg. Bebizonyosodott, hogy a forradalmi néphadsereg előtt már akkor is emelkedett cél lebegett, amelyre minden erejét összpontosította. A közös ügyet csak azzal a feltétellel tudták megvédeni és kiharcolni, hogy jól voltak kioktatva, hogy egyéni dolgaikat az egész elé tűzött célnak rendelték alá. Az eredmény azt mutatja, hogy a huszita hadiszabályzat tudatában volt annak: kik a nép ellenségei. A nemesek

⁵⁷ FRB V. 514. o.

és általában a hatalmasok és gazdagok ellen irányul az egész táborita hadiszabályzat, amely újra azt bizonyítja, hogy az egész huszita háború a kizsákmányolt nép harca volt a kizsákmányolók ellen.

És éppen számunkra és éppen ma a huszita forradalmi seregről való ismereteink gazdagodása igen értékes nyereség. Gondoljuk meg a legrégibb táborita hadiszabályzat áttanulmányozása után, a huszita hagyomány jelentőségét a mi demokratikus néphadseregünk kiképzése szempontjából. Nem hiába figyelmeztetett a csehszlovák haderő legfőbb parancsnoka, Klement Gottwald elvtárs köztársasági elnök, hogy „ha valaha megközelítettük a dicső huszita korszakot, akkor éppen ma“. A mi hadseregünk teljes joggal hivatkozik a huszita hagyományra, mert népi hadsereg, a dolgozó nép forradalmi eredményeinek védője, forradalmi elmélettel rendelkező hadsereg, olyan hadsereg, amelyet mélyen áthat a szocializmus ügye iránti odaadás, mely szülőföldjét szereti és őrzi a békés építőmunkát. Mindez biztos záloga annak, hogy a mi hadseregünk a győzelmes Szovjet Hadsereg testvéri segítségére támaszkodva — mint valamikor a huszita forradalmárok serege — győzhetetlen hadsereg.

A LEGRÉGIBB HUSZITA HADISZABÁLYZAT

A Všherd Knih devater c. kézírata a sušice-i múzeumban, F. M. Bartoš kiadása szerint, amely a „Prága főváros történeti adalékainak évkönyve“ V/2 580. lapján megjelent „A négy prágai artikulushoz“ c. cikkben található, — és az osecský-féle Régi Évkönyvek kéziratból az Egyetemi Könyvtárból (osecký-féle könyvek 95. sz.) fol. 129.

Aki rend szerint akar harcolni, annak ezektől a dolgoktól kell őrizkedni. Először is minden igazságtalanságtól, mert szól az Úr a Deuteronomium XXIII^a szerint: Amikor hadba mégy ellenséged ellen, őrizkedjél minden gonosz dologtól. És Joel prófétán keresztül szól: „Szen-teljétek meg harcotokat“.

Másodszor őrizkedni kell a vétektől, bosszútól, mindenféle igazságtalanság szégyenétől, mert a Királyok első könyve XXV. fejezetében (28) szól Abigél Dávidhoz, amikor az Nabal ellen vétekre gerjedt: „Vedd el vétkét a te szolgálódnak, mert keresve szerez az Úr neked, Uramnak hív házat, mert az Úr hadait uram, te viseled. Azért gonoszság nem fog találatni benned életed teljes napjaiban“.

Harmadszor őrizkedni kell,^b nehogy félelemből a helyet átadja, mert az Úr parancsolja a Deuteronomium XX, (3) szerint: „Halljad Izrael! Ti ma ellenségekkel megütköztök, meg ne ijedjen szívetek, ne féljetek,

^a) F. M. Bartošnál tévesen XXII.

^b) az oseccký kéziratban: „hogy őrizkedjenek“.

álljatok helyt, s ne rettegjétek tőlük, mert a ti Uratok Istenetek közöttetek vagyon és harcol érettetek az ellenség ellen, hogy kimentsen titeket a veszedelemből.“ És így, akik kivonulnak a helyről Istent káromolják, a testvéreket megfélemlítik és az ellenséget erősítik.

Negyedszer őrizkedni kell^b az ellenséges zsákmány megkívánásától, amíg^c a harcot be nem fejezték, mert szólott Judás a harcosokhoz: „Ne kívánjátok meg a ragadományt, mert még harc van előttünk, Gorgiás seregével együtt közel van hozzánk a hegyen, hanem álljatok most ellen és győzzétek le őket, azután bízvást zsákmányolhattok“.

Ötödször őrizkedni kell^b attól, hogy bármit is Isten és a vének parancsai ellenére az ellenséges zsákmányból lopva eltitkoljanak, mint Achior, aki lopva egy vörös palástot, kétszáz nehezek ezüstöt és egy arany mércét Józsuá tilalma ellenére, melyről szólott az Úr Józsuának a VII. fej. (10—12) szerint: „Kelj föl, miért fekszel arccal a földön? Vétkezett Izrael és megszegte szövetségemet, elvettek az átokból, ellop-tak és hazudtak^d és edényeik közé rejtettek. És meg nem állhat Izrael az ő ellenségei előtt és futni fog előttük, mert megfertőztetett az átok-tól, nem leszek többé veletek, míg el nem tiporjátok azt, aki bűnös e vétekben.“

Hatodszor őrizkedni kell az ételben, italban és lakmározásban, mert ettől elmulasztják Isten szavának meghallgatását és Isten lelkének, testének és vérének magukhozvételét. És különösképpen vigyázni kell, ha a vének parancsot adnak, hogy a közösség jószándékáért bűjtöljenek és különösképpen ha kemény ellenségük vagyon. Mert írva vagyon a Királyok első könyvében a XVII. fejezetben (I. Sámuel XIV. 24—25): „Amikor pedig parancs adatott, hogy semmit szájukhoz ne vegyenek, míg bosszút nem állottak ellenségeik felett, akkor Jonatan, Saul király fia sok ellenséget legyőzve, s nem tudva a tilalomról megkóstolta a mézet egy fakópja végére tett ágacsқан keresztül, és az ő apja halálra ítélte őt, bár az község őt kikérte.“

Hetedszer őrizkedni kell olyan személyek felvételétől, akik megboszulván magukat a szegényeken, a gazdagoknak megbocsájtának és mindenféle bűnösnek testi előnyökért, származás, ismeretség vagy rokonság miatt. Mert írva vagyon a királyok első könyvében a XV. fej. (9)-ben, hogy Saul király mindazt, ami gyenge volt és hitvány szétzúzta, ami gazdag volt és erős azt megőrizte és a leghatalmasabb király pártját fogja. És Isten ezért eltaszította, hogy ne legyen király.

Nyolcadszor őrizkedni kell az üres dicsérettől, különösképpen azoktól, akik nép előtt jó hírnevet akarnak maguknak szerezni és ráveszik azokat — azokat a népeket és azokat a legényeket —, hogy hallgassanak

c) az osecký kéziratban: „különösen“.

d) itt végződik az osecký kézirat.

az urakra és különbözőkép viselik magukat, bárhová elmennek, hogy jó nevet szerezzenek és magukat mások felett állóknak mutassák. Mert írva vagyon a Makkabeusok első könyvében (V): „Néhányan Izrael fiai közül kivonultak, hogy maguknak a harcban jó nevet szerezzenek. És agyonverték közülük kétezret.“

Kilencedszer óvakodniok kell attól, hogy mindennek szántszándékkal ne ártsanak, bűnösnek és ártatlannak, hanem keresniök kell, nincsen-e a gonoszok közt egy hívő, aki jót cselekedne a hívőkkel, hogy őt kiszabadítsák és neki ne ártsanak, amint azt Izrael fiai tették Raab nevű asszonnyal Jerikóban, aki segített nekik, és az ő küldöttüket befogadta házába és kiszabadították őt házával együtt, amikor Jerikót szétrombolták.

Aki pedig e világban jól és szerencsésen akar harcolni, annak ezeket a dolgokat kell megtartania:

Először is, hogy Isten szavát és az ő parancsait meghallgassák, megcselekedjék, és megtartsák, mert mondja az Úr a Leviták könyvében XXVI. (3): „Ha rendeléseim szerint jártok és parancsaimat megtartjátok és azokat megcselekszitek, úzóbe veszitek ellenségeiteket és lehullanak előttek. Öten közületek száz idegent üznek el és százan közületek tíezret.“

Másodszor, hogy bízzanak Istenben és az ő szent törvényeiben, mert írva vagyon a II. Paralipomenon XX. (20) versben: „Szent Jozafát király, amikor hadba menének, a nép között állva mondotta: Hallgassatok meg engem Juda férfiai és Jeruzsálem minden lakói. Bízatok a ti Uratok Istenetekben és biztosak lesztek, higjjetek az ő prófétáinak és mindenben szerencések lesztek.“

Harmadszor, a harc előtt imádkozniok kell, mert írva vagyon a II. Paralipomenon VI. (34) versben: „Ha néped hadba megy ellenségeid ellen az úton“ és II. Makkabeusok könyvében IV. (39): „Egybegyűlvén a nép, hogy készen legyen a harcra, hogy imádkozzanak és könyörögjenek irgalmasságért és könyörületért.“

Negyedszer, engedelmeseknek kell lenniök a harcra kikiáltott vezetőnek vagy vezérnek, mert írva vagyon Jozsua I. (16—17) versben, hogy az egész nép szólt Józsuá vezérhez: „Mind, amiket te parancsoltál nekünk, megcselekszük; és ahová csak küldesz, megyünk, amint Mózesnek engedelmeskedtünk mindenben, úgy engedelmeskedünk neked is, csak legyen veled a te Urad Istened, amint Mózesrel volt.“

Ötödször, minden ellenséges zsákmányt egy helyre kell összerakni és felosztják azt a vezetők, mert írva vagyon Numeri XXXI. (26—27): „És mondá az Úr Mózesnek: Vegyétek számba összességét azoknak, amiket zsákmányoltak, embertől baromig, te és Eleazar pap és a község fejedelmei. Es osszd el a zsákmányt egyaránt azok közt, akik harcoltak, kimenvén a hadba és a többi egész sokaság között.“ És Deuteronomium XX. (14) szerint mondá az Úr: „Minden zsákmányt ossz el a seregnek

és egyél ellenségeid ragadományából, miket a te Urad Istened ad neked." És így cselekedett Isten népe, amint írva vagyon II. Makkabeusok könyvében VIII. (27—28.): „hanem azok fegyvereit és zsákmányait összeszedvén, megtarták a szombatot áldván az Urat, aki megszabadította őket azon napon, irgalmát kezdvén árasztani rájuk. A szombat után pedig a betegekkel, árvákkal és özvegyekkel a zsákmányt megoszták, a többbit megtarták maguknak és övéiknek.“

Ez a harcról való kiadvány a prágai magiszterek és papok tanításai és közlései szerint való.

Megjelent a Historie a vojenství 2. (1953) számában.